

6. Зайченко І.В. Педагогіка. Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. – Чернігів, 2003. – 528с.
7. Національна доктрина розвитку освіти // Освіта України. – 2002. – №33. – С. 4.
8. Сисоєва С.О. Сучасні аспекти професійної підготовки вчителя // Педагогіка і психологія. – 2005. – №4(49). – С. 60-66.

УДК 371.4+37 (09)

С.О. Захаренко,
О.С. Захаренко

РОДИНА, ШКОЛА І ГРОМАДА ЯК ОСНОВНІ ЧИННИКИ ПРЕВЕНТИВНОГО ВИХОВАННЯ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ

О.А. ЗАХАРЕНКА

Анотація. У статті вперше здійснено аналіз багатогранної творчої спадщини педагога-новатора, академіка, директора Сахнівської середньої школи (Корсунь-Шевченківський район, Черкаська область) у царині превентивного виховання. Наголошено на необхідності зміщення акцентів у діяльності з профілактики правопорушень на виховання у родині і в школі. На прикладі комітету самоорганізації населення №4 Придніпровського району м. Черкаси показано позитивну роль впровадження ідей О.А. Захаренка стосовно поєднання зусиль родини, школи, громади і державних органів у запобіганні правопорушень серед підлітків.

Аннотация. В статье впервые осуществлен анализ многогранного творческого наследия педагога-новатора, академика, директора Сахновской средней школы (Корсунь-Шевченковский район, Черкасская область) А. А. Захаренка в сфере превентивного воспитания. Подчеркнута необходимость смещения акцентов в деятельности по профилактике правонарушений несовершеннолетних на воспитание в семье и в школе. На примере комитета самоорганизации населения №4 Приднепровского района г. Черкассы показана позитивная роль внедрения идей А. А. Захаренка относительно соединения усилий семьи, школы, общества и государственных органов в предотвращении правонарушений среди подростков.

Annotation. In the article author for the first time analyzes many-sided heritage of pedagogue-innovator, academician, principal of Sahnivka school (Korsun'-Shevchenkovskovo district, Cherkasy region) O. A. Zakharenko in the field of preventive education. The author lays stress on the necessity of increase role of family education and school education in the work, organized to prevent violating the law by youths. On the example of local counsel in mikroraion №4 (Prydniprovskiyi district, Cherkasy city) it is shown positive role of inculcation O. A. Zakharenko's ideas about unification of family's, school's, society's and state bodies's efforts in preventing crime commitment by juveniles.

**Якщо ми зустрінемо людину, яка прокладає
собі шлях хамством, кулаком, а то і ножем,
не потрібно питати, звідки такі. Вони з дитинства.
Це прорахунки у вихованні сім'ї і нас з вами
О.А. Захаренко**

Питання превентивного виховання, або ж попередження і профілактики злочинності неповнолітніх, в педагогіці потребує більш глибокої розробки, осмислення і,

головне, подальшого впровадження у практику науково обґрунтованих новацій. Це й не дивно, адже чинне законодавство основні обов'язки у вихованні підлітків, схильних до скоєння правопорушень, покладає на систему судових і адміністративних органів. Про ефективність такої політики свідчить зростання злочинності серед неповнолітніх, а також кількості підлітків з девіантною поведінкою у вигляді втеч з дому та освітньо-виховних установ, бродяжництва, жебрацтва, вживання неповнолітніми алкоголю та наркотиків, ухилення від навчання.

Як наслідок преференцій держави, це питання досить ґрунтовно розроблено в юридичній науці. Ним в Україні, зокрема, займаються В.М. Бурдін, Г.В. Гавришева, О.М. Джужа, А.І. Долгова, Н.М. Крестовська, П.П. Михайленко, Г.М. Мінковський, А.П. Тузов та інші. Їхні теоретичні надбання становлять певний інтерес, але лише у сфері подальшого покращення діяльності правоохоронних органів.

Цікавою, на нашу думку, є монографія „Кримінологічна характеристика корисливо-насильницької злочинності неповнолітніх та особливості її попередження у великому місті” [1], присвячена комплексному дослідженню проблем попередження злочинності неповнолітніх у мегаполісі, проведеному в Харкові протягом 2001-2005 років. Основною ідеєю дослідження виступає необхідність встановлення цензури на теле- і відеопродукцію для дітей, запровадження штрафних санкцій за пропаганду насилля, посилення захисту дітей від шкідливого впливу деяких ЗМІ.

Схожої думки дотримується і О.І.Бугера [2], висновки якої ґрунтуються на анкетуванні, проведеному серед учнів 10-11 класів середніх шкіл м. Києва (недевіантна група), респондентів, що перебувають на обліку кримінальної міліції у справах неповнолітніх (девіантна група 1) та вихованців виховної колонії (девіантна група 2). Виявилось, що при виборі жанру фільмів уподобання неповнолітніх розподілялися наступним чином:

– недевіантна група – бойовики та фільми жахів – 35,2%; освітньо-навчальні програми – 27,8%; фантастика – 22,3%; музичні програми – 14,7%:

– девіантна група 1 – бойовики та фільми жахів – 64,5%; освітньо-навчальні програми – 6,5%; фантастика – 17,5%; музичні програми – 11,5%:

– девіантна група 2 – бойовики та фільми жахів – 65,5%; освітньо-навчальні програми – 4,5%; фантастика – 18,0%; музичні програми – 12,0%.

На запитання „Чи готові ви вчинити протиправні дії, наслідуючи вчинки телегероїв?” ствердно відповіли 37,3% респондентів недевіантної групи, 48,3% – девіантної групи 1, 28,5% – девіантної групи 2. Тому, за переконанням О.І. Бугери, необхідна переорієнтація ЗМІ, передусім телебачення, із продукції, що містить елементи агресії та насильства на пропаганду кращих зразків національно-культурного і мистецького доробку.

Деякі дослідники пропонують використовувати зарубіжний досвід, зокрема, країн Скандинавії, де проблема запобігання злочинності серед неповнолітніх та молоді вирішується порівняно успішно [3]. В статтях О.П.Качанової [4], Г.М.Шевцової і С.М.Даценка [5] найважливішим засобом профілактики визначається організація дозвілля неповнолітніх. Значна кількість науковців основною або однією з основних причин схильності неповнолітніх до девіантної поведінки називають родинне неблагополуччя. Але загальним недоліком усіх цих розробок, на нашу думку, є їх однобокий кримінологічний аспект, який не дозволяє виробити універсальну державну програму профілактики правопорушень серед неповнолітніх.

У вітчизняній педагогіці цією актуальною проблемою займалися, крім А.С. Макаренка і В.О. Сухомлинського, також А.І. Багатюк, Л.К. Веремій,

Г.В. Кошкаръов, Л.В. Лисенко, В.М. Приходько та інші. В їх роботах наголошувалося на необхідності співпраці навчального закладу з відповідними державними службами заради ефективнішого вирішення проблеми дитячої злочинності.

На нашу ж думку, основою роботи по запобіганню правопорушень серед неповнолітніх має стати так звана квадратіада, яка складається з сім'ї, навчального закладу, громади і державних органів у справах неповнолітніх з превалюванням родинного і шкільного виховання і акцесорною роллю державних органів. Саме такої позиції притримувався і, що найголовніше, зумів її реалізувати у селі Сахнівці педагог-новатор, академік О.А. Захаренко. Яскравий факт її позитивного впливу Олександр Антонович відмітив у своєму виступі на зустрічі з виборцями у м. Сміла: „В вестибюлі „Георгіївський зал”. В ньому 1000 прізвищ і фотографій випускників школи. З кожним випускником домовляємося: хто зганьбить себе, сім'ю, тоді його прізвище і фотографія перекреслюється чорним хрестом... Страшна кара. Кажуть, не робіть, та ми й не робимо уже 20 років. Можливо тому, що в дітей забрано вільний час, а робочий час розпочинається щоденно о 16-й годині” [6, 3].

Отже, саме школу Народний вчитель вважав тим об'єднавчим закладом громади, в якому мають сконцентруватися зусилля по виконанню основної функції суспільства і держави – вихованню наступних поколінь. Чому ж у школі Захаренка так мало правопорушників? Відповідь проста: дітям ніколи було порушувати закон. Навчально-контролюючі машини з ліричною назвою „Ромашка”, запуск повітряної кулі, авіамоделний гурток, листи в майбутнє, розбудова школи, екскурсії для делегацій з усіх країн світу – і це все лише маленькі штрихи, чим діти могли і повинні були займатися в школі Захаренка. Так пише про це Олександр Антонович: „І ось ми – учні, вчителі і батьки – побудували самі, своїми руками будівлю музею, планетарію і обсерваторії, потім – навчально-виробничий комплекс з майстернями, чудово обладнаною спортивною залою, басейном, класами і спальнями для малюків” [7, 3].

В умовах сучасної міської школи може бути обмежений доступ до виробничої бази для здійснення виховання працею, проте створення різноманітних гуртків, секцій, дискусійних клубів та інших центрів всебічного розвитку дитини – це прямий обов'язок держави, органів місцевого самоврядування і директора кожної школи. Школа повинна бути осередком всієї громади. В США цей досвід Сахнівської школи активно впроваджується. Для прикладу в школі Монта Віста м. Спрінг-Веллі, Каліфорнія у 2003 році діяли команда підтримки, духовий оркестр, хор, драматичний гурток, хореографічний гурток, гуртки з понад 15 видів спорту окремо для дівчат і хлопців [8]. Тенісні корти, басейн, спортивні поля школи були відкриті для всіх жителів м. Спрінг-Веллі. Чому ж ми сліпо копіюємо західну модель навчання, не використовуючи педагогічний досвід нашого співвітчизника, який вже давно реалізований на заході?

У неопублікованій статті „Поверхи нетрадиційної педагогіки” О.А. Захаренко зазначає: „Коли знайомишся із справами про правопорушення, з болем у серці усвідомлюєш, що їх могло б не статись, коли б іншим було виховання” [9, 1], і далі наголошує на необхідності насичення шкільних буднів: „Досвід показує, що від насиченості шкільних буднів залежить внутрішнє життя учнів. У духовно багатому, згуртованому колективі навіть правопорушники неминуче слідує встановленим нормам і традиціям, змушені виступати в позитивних ролях, поки останні не стануть їх другою натурою. Правда, цей процес напружений і важкий. І, навпаки, якщо немає позитивних вражень, устремлінь, збіднена духовність колективу, межа між добром і злом стає мало помітною, і переступити її, схибити стає можливо, тому що протидія імпульсним бажанням, примітивним потребам незначна. А виховання, як і природа, не

терпить пустоти. Місце позитивних вражень займає стихія відхилень від норми. Від них незначна відстань до правопорушництва” [9, 1].

У випадку, коли в здоровому колективі з’являється схильний до правопорушень підліток, необхідно всі зусилля вчительського колективу направити на „оздоровлення” цієї молоді людини. Як писав О.А. Захаренко у своїх моральних повчаннях: „Коли побачиш зло, почувеш про нього, хай тобі стане боляче і нестерпно захочеться вступити в боротьбу з ним” [10, 5]. Власне алгоритм такої „боротьби” ми можемо знайти у „Поверхах нетрадиційної педагогіки”.

В цій праці на прикладі восьмикласника Василя показано, як потенційний правопорушник може перетворитися на лідера колективу, який своїм прикладом буде заохочувати однолітків до позитивної поведінки. „Поверхи нетрадиційної педагогіки” дають учителю конкретний приклад проведення виховної години на цю тему і всі можливі наступні педагогічні заходи, які можна реалізувати в рамках школи.

Але дуже часто лише впливу школи буває недостатньо для того, щоб змінити неповнолітнього. Більшість подібних проблем виникає в сім’ї і лише в сім’ї може бути вирішена. Про негативну роль неблагополучних сімей у схильності дітей до девіантної поведінки видатний академік розповів нам у кількох своїх педагогічних есе.

Вражають болем і трагізмом слова з „Запрошення (відкритий лист батькам)”: „Тепер все стало інакше. Ви стали якісь байдужі. Ви швидше згадаєте за ненагодоване поросся, ніж за те, де і що ми робили. Ви забули, яка в нас прекрасна школа, а дехто, навіть в якому класі ми навчаємось. Чомусь Вам не цікаві наші захоплення, наші уподобання. На вирядинах у військо Ви протягуєте нам чарку і кидаєте нам п’яне „Будемо”! Вам байдуже, що ми навчилися красти, вчиняти аморальні вчинки. Де вже мову вести про якісь там доісторичні щоденники”[11]. Проблеми неблагополучних сімей також присвячені есе „Чия ж я?”, „Нема на світі магів” та ін.

Великий педагог був переконаний, що лише в тісній взаємодії школи, сім’ї і громадськості (у вигляді різноманітних організацій, в тому числі і церкви) можна досягнути результатів у нелегкій справі виховання дитини законослухняною: „Суспільство створює закони, щоб був порядок, бо хаос – то втрата загальнолюдських цінностей, справжній пустир у душах і просторі. Вчи законослухняності, використай церкву будь-якого підпорядкування. Не забудь про правоохоронні органи” [12, 90].

В сільській місцевості вплив традицій громади на конкретну людину набагато більший, ніж у місті. О.А.Захаренко працював протягом 40 років у сільській школі. Та навіть в умовах великого міста реалізація його ідей щодо превентивного виховання призведе до покращення якості роботи з профілактики правопорушень.

У більшості мікрорайонів Придніпровського району м.Черкаси з недавнього часу почали функціонувати ради профілактики правопорушень при комітетах самоорганізації населення, створені за ініціативою голови комітету самоорганізації населення № 4 Казаріна Л.М. До цих рад входять представники громадськості та правоохоронних органів. Це голови комітетів самоорганізації населення, активісти, дільничні інспектори. На думку ініціатора, школа не завжди може впливати на підлітків, схильних до девіантної поведінки, особливо на старшокласників. Потрібний зовнішній вплив. Правоохоронні органи ж найчастіше не проводять профілактичну роботу взагалі або проводять її формально, реагуючи на уже вчинені злочини. Таким органом зовнішнього впливу стають відповідні ради профілактики. Присутність на їхніх засіданнях міліціонера, незвична, порівняно зі школою, атмосфера серйозності, повідомлення на місце роботи батьків про виклик їхньої дитини на раду профілактики – все це у сукупності дозволяє у багатьох випадках попередити скоєння підлітком правопорушення

і повернути його у суспільство. Узагальнити досвід роботи рад профілактики при комітетах самоорганізації населення ми зможемо лише через деякий час, коли можна буде зібрати відповідний статистичний матеріал, але вже зараз зрозуміло, що їх поява підвищила ефективність превентивного виховання у мікрорайонах, де вони створені.

Таким чином, багатогранна творча спадщина О.А. Захаренка у царині профілактики правопорушень у школі і роботі з важковиховуваними підлітками потребує подальшого аналізу і систематизації. За останні роки помітно знизився вік криміналізації підлітків, продовжується зростання рівня як злочинності, так і девіантної поведінки серед підлітків. Заходи держави, в основному, спрямовані на удосконалення роботи правоохоронних органів з цих питань. В той же час недостатня увага приділяється ролі школи, родини і громадськості.

Тому, на нашу думку, необхідним є впровадження на практиці ідей академіка Захаренка щодо превентивного виховання. Про можливість їх успішної реалізації не лише в умовах сільської місцевості, а і в місті свідчить позитивний приклад створення рад профілактики правопорушень при комітетах самоорганізації населення Придніпровського району міста Черкаси.

Література

1. Кримінологічна характеристика корисливо-насильницької злочинності неповнолітніх та особливості попередження її у великому місті / В.В.Голіна, В.П.Ємельянов, В.Д.Воднік та ін. – Х: Право, 2006. – 291 с.
2. Бугера О.І. Засоби масової інформації: проблема вдосконалення діяльності щодо запобігання протиправної поведінки неповнолітніх // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – №7. – С. 70-73.
3. Андрійів І.С. Скандинавська модель запобігання злочинності неповнолітніх та молоді // Вісник Львівського університету. Серія юридична. Збірник наукових праць. – Л., 2000. – Вип. 35. – С. 454-458.
4. Качанова О.П. Организация досуга несовершеннолетних – важнейшее средство профилактики // Законность. – 2006. – №10. – С.29-32.
5. Шевцова Г.Н., Даценко С.Н. Об организации профилактики правонарушений среди несовершеннолетних (из опыта работы) // Закон і підліток: Матеріали обласної наук.-практ. конф., 27 жовтня 2000 р. – Донецьк, 2001. – С. 54-58.
6. Захаренко О. А. Виступ на зустрічі з виборцями м. Сміла, Черкаська обл., Україна. – 1984 / Приватний архів родини Захаренків. – п.20.
7. Захаренко А. А. Пятёрка по воспитанности // Клуб и художественная самодеятельность. – 1984. – №17. – С. 3.
8. From Here On Out. – Monte Vista High School Yearbook. – 2003. – Vol. 42.
9. Захаренко О. А. Неопублікована стаття „Поверхи нетрадиційної педагогіки” / Приватний архів родини Захаренків. – п.136.
10. Захаренко О. А. Неопубліковані „Моральні повчання” / Приватний архів родини Захаренків. – п.143.
11. Захаренко О. А. Неопубліковане есе „Запрошення” / Приватний архів родини Захаренків. – п.142.
12. Захаренко О. А. Слово до нащадків: Наук.-попул. видання / Упоряд.
13. Н. М. Чепурна – К.: СПД Богданова А. М., 2006. – 216 с.